

УДК 811.161.2'42:82-2'06

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2019-80-3>

ЗНАЧЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ ПОРАДИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ

Сахарова Ольга Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мов
Національної музичної академії України
імені П. І. Чайковського
olsakh@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1879-6660

Мета. Метою статті є аналіз особливостей *поради* як концепта та мовленнєвого жанру.

Методи. Дослідження здійснено за допомогою описового методу, дискурс-аналізу та вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту.

Опис концепту в науковій картині світу ґрунтується на лексикографічних джерелах, а в наївній – на матеріалі вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту, проведеного в студентських аудиторіях у 2019 році. Опис мовленнєвого жанру здійснено завдяки аналізу текстів таких сучасних українських драматургів, як А. Багряна, Г. Легка, А. Наумов, Є. Петрученко, К. Соловієнко, Н. Уварова.

Результати. У процесі дослідження було виявлено, що в концептуалізації *поради* в науковій картині світу переважають фрейми «розпорядження», «повчання». В наївній картині світу актуалізуються фрейми «адресант», «емоційний контекст», що представлений переважно з позитивними конотаціями, «зміст поради», «спосіб чи канал передачі поради», «неприйняття поради».

Представлення мовленнєвого жанру *порада* в процесі відтворення комунікативної взаємодії виявилось різноманітнішим (в особистісно-орієнтованому дискурсі переважає семантика прохання, переконання, в інших випадках актуалізується стратегія сугестії, навіювання).

Представлення мовленнєвого жанру *порада* в статусно-орієнтованому дискурсі актуалізує переважно концепт *зиск*. Іншим напрямом функціонування *поради* в статусно-орієнтованому дискурсі є публічне викриття, де мовленнєвий жанр містить комунікативну стратегію провокації.

Попри семантичне та функціональне розмаїття мовленнєвого жанру в сучасній драматургії, відзначаємо спільні граматичні особливості, зокрема, наявність предикату в формі імперативу.

Висновки. Отже, семантичні різновиди концепту та мовленнєвого жанру мають переважно відмінні риси. Концептуалізація тяжіє до структурних складників жанру, а відтворення комунікативної взаємодії – до способу впливу на адресата.

Ключові слова: концепт, комунікативні функції, комунікативні стратегії, мовленнєвий жанр, драматургійний дискурс.

MEANING AND FUNCTIONS OF THE ADVICE IN MODERN UKRAINIAN DRAMA

Sakharova Olga Viktorivna,
Candidate of Philology, Docent,
Associate Professor of the Department of Languages
of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
olsakh@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1879-6660

Purpose. The task of the article is the analysis of the specifics of *advice* as concept and speech genre.

Methods. The research uses descriptive method, discourse-analysis, and free psycholinguistic experiment. The concept description in scientific picture of the world is based on the lexicographical sources and in naive one – on the material of free associative psycholinguistic experiment which was conducted in students' auditoriums within 2019. The speech genre is described by the way of the text analysis of modern Ukrainian playwrights: A. Bahrianoi, A. Lehkoi, A. Naumova, E. Petruchenko, K. Solovienko, N. Uvarovoi.

Results. It was found out that the frames of "orders" and "instructions" dominated in the conceptualization of the advice in scientific concept of the world. The frames of "addresser", "emotional context, presented mainly with positive connotations", "content of the advice", "the way or the channel of the advice transmission", "advice rejection" were actualized in the naive picture of the world.

While reconstructing the communication in personality-oriented discourse the dominant position has semantics of petitions, conviction. In some cases – the strategy of suggestion. Presentation of speech genre of advice in status oriented discourse actualizes mainly the concept "benefit". Another direction of functioning of the advice in status-oriented discourse is public disclosure, where speech genre includes communicative strategy of provocation.

In spite of semantic and functional diversity of speech genre in modern drama we find some common grammar peculiarities such as imperative for example.

Conclusions. Thus, semantic diversity of the concept and speech genre have mainly different features. Conceptualization gravitates to the structural parts of the genre, but reconstruction of communicative direction – to the way of influence on the addressee.

Key words: concept, communicative functions, communicative strategies, speech genre, drama discourse.

1. Вступ

Антропологічне спрямування сучасної лінгвістики зумовлює необхідність глибокого висвітлення проблем ролі мови в житті особистості та суспільства. Цій тенденції сприяє виокремлення лінгвоперсонології, дискурсології, теорії мовленнєвих жанрів, спрямованих на вивчення «людини, яка говорить» у різних контекстах, комунікативних ситуаціях, дискурсах, жанрах.

Актуальність запропонованої статті пояснюється її відповідністю зазначеним вище напрямам сучасного мовознавства: розглядаються тенденції концептуалізації та розгортання мовленнєвого жанру *порада* персонажами п'єс, змодельованими сучасними драматургами.

Новизну дослідження вбачаємо в тому, що автор вперше звертається до порівняльного аналізу концептуалізації *поради* та моделювання мовної особистості персонажа, її жанрової реалізації в драматургічному дискурсі.

Метою статті є аналіз мовленнєвого жанру *порада*, що зумовлює такі *завдання*: окреслення його комунікативної функції, когнітивного потенціалу, висвітлення структури та різновидів вказаного жанру, характеристики мовних особистостей комунікативного автора і адресата.

Комплексний підхід до дослідження зумовлює використання таких *методів*: описовий, компонентного аналізу, дискурс-аналізу, експериментальний (залучення вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту).

2. Мовна особистість і мовленнєвий жанр

Мовна особистість як об'єкт дослідження приваблює мовознавців передусім у контексті фахової реалізації. Так, відомими стали праці, присвячені мовним особистостям політика (Славова, 2010), науковця (Синиця, 2007), письменника (Космеда, 2006) тощо. Аналіз мовної особистості здійснено й з урахуванням вікових, гендерних факторів тощо.

Поєднання двох лінгвістичних галузей було запропоновано на початку XXI століття та найяскравіше представлено в студіях В.В. Демет'єва та К.Ф. Седова. «Проблема «мовленнєвий жанр – особистість» впливає зі спроб вирішення центрального для сучасної лінгвістики завдання створення моделі комунікативної компетенції, що стає підґрунтям нової теоретичної парадигми» (Седов, 2011: 25). Науковець відзначав, що «опанування нормами жанрово-мовленнєвого мислення впливає на процес соціалізації індивіда. <...> У свідомості людини уявлення про жанри зберігається у вигляді фреймів, які беруть активну участь у роботі механізмів породження та сприймання мовлення» (Седов, 2011: 27). Отже, мовна особистість реалізує себе в пріоритетних для неї мовленнєвих жанрах, які своєю чергою набувають численних варіативних форм завдяки множинності використання різними мовцями.

3. Когнітивні та психолінгвістичні засади концепту ПОРАДА

У науковій картині світу, що віддзеркалює традиції лексикографічної інтерпретації, пропонується таке визначення: *Порада*, *и, жс*. 1. Пропозиція, вказівка, як діяти в яких-небудь обставинах, допомога добрим словом у скруті; *рада* <...> // Повчання, напучення <...> // Сприяння, допомога в якій-небудь справі <...>. 2. Спільне обговорення яких-небудь питань, обмірковування чого-небудь з кимсь; *рада* <...> 3. *розм*. Те, що заспокоює, сповнює радістю; *втіха*, *відрада*. <...> (НТСУМ: 803).

Отже, в науковій картині світу спостерігаємо синонімічне поєднання поняття «порада» з розпорядчими (вказівка, пропозиція) та дидактичними (повчання) жанрами.

Тенденції вияву концепту в «наївній» мовній картині світу проаналізовано на матеріалі вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту, в якому брали участь 50 інформантів віком від 18 до 25 років. Така невелика вибірка, безперечно, не є показовою, проте може свідчити про певні тенденції концептуалізації поняття в сучасному соціумі.

Найпоширенішим виявився фрейм «адресант поради», де комунікативний автор представлений асоціатами: *друг, друзі, мама, батько, батьки, сестри, близькі, родичі, близька людина*. Можливо, інформанти фокусували увагу на тих «порадників», до яких найчастіше звертаються, хто належить до «своїх». Доповнюють фрейм асоціації *Психолог, лікар*. Фрейм «емоційний контекст поради» містить вербальні реакції: *довіра, турбота, піклування, з добрими намірами, з любов'ю, теплота, коричневий*. У відповідях переважає позитивна оцінка. У фреймі «зміст поради» віддзеркалені асоціації: *досвід, який передається; допомога, урок, знання*, а фрейм «спосіб і канал надання поради» містить вербальні реакції: *розмова, спілкування, телефонний дзвінок, СМС*. Найменш поширеним виявлено фрейм «неприйняття адресанта», де дія сприймається негативно з позицій адресата: *тиск, втручання*. У відсотковому відношенні фрейм «адресант поради» становить 29%, «емоційний контекст поради» – 26%, «зміст поради» – 15%, «спосіб і канал надання поради» – 19%, «неприйняття адресанта» – 11%.

Відповідно, в науковій картині світу важливою умовою є позитивне налаштування, доброзичливе ставлення автора до співрозмовника, переконання в важливості для нього «добраго слова». З іншого боку, реципієнт *порад* не завжди вбачає в них доречність та важливість, а частіше сприймає як спосіб ствердження для адресанта. В наївній картині світу переважає позитивна оцінка концепту та жанру.

4. Порада як мовленнєвий жанр

Порада є одним із найпоширеніших мовленнєвих жанрів у міжособистісній інтеракції, який в одних ситуаціях може бути ініційований адресатом, а в інших – втілювати інтенції та прагнення мовця. Безперечно, зазначені фактори не виключають один одного.

Гнучкість та багатозначність мовленнєвого жанру *порада* передбачає розмаїття його комунікативних функцій. У деяких контекстах жанр *поради* наближується до прохання з певними відмінностями.

Так, змальовуючи структурну модель жанру прохання А. Вежицька запропонувала такі комунікативні компоненти: **ПРОХАННЯ**

Хочу, щоб ти зробив для мене щось хороше (X)

Кажу це, бо хочу, щоб ти це зробив

Не знаю, чи зробиш ти це, бо знаю, що ти не зобов'язаний робити те, що я хочу, щоб ти зробив

У разі ПОРАДИ змінюються певні акценти:

Хочу, щоб ти зробив для себе (нас) щось хороше (X)

Кажу це, бо думаю (знаю), що тобі це необхідно (Вежибцкая, 1997).

Семантичні розбіжності між порадою і проханням найчастіше полягають саме в тому, що порада стосується інтересів комунікативного адресата. Складність та неоднозначність мовленнєвої інтеракції полягає в різних поглядах на ситуацію комунікативних автора та адресата, а, відповідно, й на слухність та доречність порад

5. Мовленнєвий жанр *порада* в сучасній драматургії

Мовленнєвий жанр *порада* змальовується переважно в моделюванні особистісно-орієнтованого дискурсу. Найчастіше він наближується до тональності прохання:

Джонік. Жулі, я тебе прошу, на цій роботі поведься пристойно. Це солідна компанія, зарплата велика, тож працюй за їхніми умовами. Жулька. Любий, яка різниця у що я вдягнена? Джонік. <...> Але у таких компаніях є дрес-код. Дотримуйся його. Я тебе рекомендував, і я не хочу, щоб потім мене вичитували як двієчника. Жулька. Добре, добре. Буду старатися. <...> Джонік. І слідкуй за словами. Жулька. Нікого не критикувати? Джонік. Сленг та суржик бажано не використовувати. (Н. Уварова, «Шахрайки»).

Мовленнєвий жанр *поради* наближається не лише до *прохання*, але й *переконання*. З одного боку, очевидно, що діалог відбувається між закоханими, які, відповідно, доброзичливо налаштовані один на одного. З іншого боку, Джонік обирає комунікативну стратегію, подібну до менторської. В модальній тональності (з використанням відповідного предиката) звучить невдоволення бути в ролі об'єкта повчань (*не хочу, щоб потім мене вичитували як двієчника*).

Комунікативна мета автора полягає в доведенні до свідомості коханої комунікативного минулого (втрата роботи неординарною та незалежною дівчиною, що зумовлює занепокоєння учасників комунікативної ситуації та складає її подієвий зміст). Порада починається з прохання, в якому докладно змальовано причинно-наслідкові відношення (*солідна компанія, зарплата велика, тож працюй за їхніми умовами*). Репліки адресата, об'єкта прохання й порад доповнюють ті сторони можливого соціального конфлікту, які спочатку в промові комунікативного автора залишаються імпліцитними, хоча потім підтримуються та розвиваються.

Порада з елементами навіювання притаманна й особистісно-орієнтованому дискурсу. Комунікативні ситуації передбачають підтримку співрозмовника:

Неля. Притини, не накручуй себе. Дай руку. Ось так, дивись мені в очі. І повторюй за мною. Все буде добре.

Люна. Так, ти маєш рацію. Все буде добре. Дійсно, я щось себе накрутила. Хух... (Є. Петрученко, «День прем'єри»).

Міжособистісна інтеракція містить не лише вербальний рівень. У комунікативних розвідках останніх десятиліть важливого значення набувають дослідження елементів невербальної семіотики, що значно розширює уявлення про комунікативні інтенції мовної особистості. Доброзичливе налаштування щодо адресата супроводжується тактильними діями та елементами окулесики. Комунікативна мета, що збігається з концепціями автора та адресата, спрямована на досягнення позитивного результату в комунікативному майбутньому.

Порада-пропозиція більш притаманна статусно-орієнтованому дискурсу. Трапляється вона також у контексті обміну думками в різних дискурсах:

Загорулько Ви зрозумійте мене, Ярославе Миколайовичу, ця розмова стосується вас передусім. Олександрю Івановичу не обов'язково знати про це, хоч тут і не має нічого таємного. Просто я хочу вам зробити одну пропозицію. Сподіваюсь, що ви погодитесь зі мною, тому що для нашої справи це – вигідна пропозиція.

Гайдамаченко. Я – весь увага.

Загорулько. Вчора я розмовляв з однією впливовою людиною, я із задоволенням познайомлю вас з ним. У нього молода красива дружина. Він вельми кохає її. Вельми! Розумієте, шановний пане Ярославе, що я маю на увазі? І він бажає їй зробити щось приємне. А вона завжди мріяла знятись в кіно, нехай і в епізодичній ролі... Це – дуже серйозна людина... Він міг би нам чимось допомогти матеріально або просто фінансово, якщо для його дружини знайдеться маленька роль... Так, лише епізод невеличкий... (Г. Легка, «Молодий режисер»)

Взаємозв'язок поради з пропозицією доповнено переконанням та аргументацією, завдяки чому персонаж прагне домогтися вигідної для себе угоди. У контексті інституційного дискурсу особливого значення набувають сугестивні здібності мовної особистості, що виявляються в персонажа Загорулько. Прелюдією до конкретної поради виступає створення ксенологічного поля, де увиразнено вигідність пропозиції для адресата (*я хочу вам зробити одну пропозицію*), до чого поступово долучається і сам мовець (*для нашої справи це – вигідна пропозиція*). Відтворивши своєрідний семантичний каркас, де пріоритетними є постаті співрозмовників, що фокусуються особовим та присвійним займенниками, та концепт *зиск*, мовець переходить до історії «впливової людини», його коханої та суті проблеми. Таким чином, ідея соціальної комбінації, що виступає комунікативним минулим та концепцією автора, пропонується і як фактор комунікативного майбутнього.

Порада може ставати елементом складної комунікативної ситуації, зокрема, викривальної. У показовому викритті впливової постаті у шоу – публічному дискурсі порада спочатку видається як комунікативна провокація:

Ведучий. Пане Президенте, як Ви зазвичай снідаєте?

Президент (здивований). ...Ясчня, кава або чай. Сніданок легкий. <...>

Ведучий. Смаження? Нездорова їжа. Краще було б яйце зварене в мішечку.

Президент. Вчуть когось іншого. Дякую, я не голодний. Заберіть це. (Він відсуває тарілку від себе.) Що за цирк? Я сюди прийшов за іншим.

<...>

Ведучий (звертаючись у зал). «Заберіть це. Я прийшов за іншим», – кажуть обізнані люди. Шановне панство, здорове, збалансоване харчування – це те, чого так не вистачає нашим змученим цивілізацією організмам. <...> (К. Соловйenko, «Суд»)

Порада як повчання адресована як безпосередньо реципієнту, так і широкому загалові.

В особистісно-орієнтованому дискурсі актуалізовано не лише власне мовленнєвий жанр *поради* з його численними варіаціями, але й обговорення самого факту поради та його наслідків: *Маргоша. Не хвилюйся, скоро заявиться. <...> До того ж у тебе такі ж прикольні брюки, як у мене. Ти в них – як неприступна, але дуже бажана фортеця!*

Гая. Мені порадили їх у відомої изайнери.

Маргоша. Задоволена?

Гая.. Не дуже. Тут виявилось стільки застібок, що зняти їх майже неможливо. Та ще й чомусь два пояси. Не брюки, а камера попереднього ув'язнення. (А. Наумов, «Мій улюблений Роббі»)

Коли джерело поради не актуалізується, що виявляється у неозначено-особовому реченні (*Мені порадили їх у відомої изайнери*), темою обговорення та мовленнєвої гри стає вже результат комунікативного впливу.

Порада як комунікативний акт у контексті мовленнєвого жанру *щира розмова* може мати сугестивний характер:

Алла. Я просто хочу бути єдиною жінкою Боді. Розумієш, єдиною?

Марина. Не поспішай приймати доленосних рішень. Пливи за течією. Тобі добре зараз – насолоджуйся життям! І годі скинути! «Бодічка, Бодічка...» Та таких «бодічок» он, глянь, скільки по вулицях ходить. Охочих мати молоду і красиву коханку завжди багато... (А. Багряна «Рододендрон»).

6. Висновки

Нашарування імперативів представлено як низка настанов. Композиція мовленнєвого жанру може мати поради, що стосуються різних сфер життя адресата. Елементом когезії виступає граматична форма предикату.

Отже, мовленнєвий жанр *поради* реалізовано у відтворенні як статусно-орієнтованого, так і особистісно-орієнтованого дискурсу. Функціонування жанру в статусно-орієнтованому дискурсі передбачає концептуалізацію поняття «зиск» або «користь», де зміст власне людських стосунків зредуковано, семантика мовленнєвого жанру наближена до пропозиції. В особистісно-орієнтованому дискурсі, де передбачено доброзичливе ставлення до адресата, семантика жанру синонімізується з навіюванням, проханням, переконанням. Концепція автора мовленнєвого жанру *порада* полягає в розумінні необхідності поділитися власним досвідом, міркуваннями з приводу певної комунікативної ситуації та ролі в ній адресата. Подієвим змістом виступає реальна чи створена (можливо, й самим автором) проблема адресата. Прийняття чи неприйняття поради є одним із факторів подієвого змісту жанру.

Література:

1. Вежбицкая А. Речевые жанры. *Жанры речи*. Вып. 1. Саратов, 1997. С. 99–111
2. Космеда Т.А. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри. Львів : ПАІС, 2006. 326 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : в 3 томах. Том 2. Київ : АКОНИТ, 2001. 926 с.
4. Седов К.Ф. Речежанровая идентичность как компонент коммуникативной компетенции личности. *Жанры речи: Сборник научных статей* Вып. 7. Жанр и языковая личность. Саратов : Издательский центр «Наука», 2011. С. 25–46.
5. Синиця І.А. Мовна особистість автора у науково-гуманітарному тексті XIX ст. (комунікативний, культурологічний, образно-стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.02 «Російська мова» Київ, 2007. 36 с.
6. Славова Л.Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 357 с.

References:

1. Vezhbitska, A. (1997). Rechevye zhanry [Speech genres]. *Zhanry rechi – Speech genres*. Vol. 1. Saratov. P. 99–111 [in Russian].
2. Kosmeda, T.A. (2006). *Komunikatyvna kompetentsiia Ivana Franka: mizhkulturni, interpersonalni, rytorychni vymiry [The competency of Ivan Franko is communal: intercultural, interpersonal, rhetorical vimir]*. Lviv : PAIS, 2006. 326 p. [in Ukrainian].
3. Novyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 3 tomakh [New Ukrainian dictionary of Ukrainian movi: in 3 volumes]. Vol. 2. Kyiv : AKONIT, 2001. 926 p. [in Ukrainian].
4. Sedov, K.F. (2011). Rechezhanrovaia identichnost kak komponent kommunikativnoi kompetentsii lichnosti. [Genre identity as a component of a person's communicative competence]. *Zhanry rechi: Sbornik nauchnykh statei – Speech Genres: Collection of Scientific Articles. Vol. 7. Zhanry i yazykovaia lichnost – Genre and language personality*. Saratov : Publishing Center “Science”. P. 25–46 [in Ukrainian].
5. Synytsia, I.A. (2007). *Movna osobystist avtora u naukovo-humanitarnomu teksti XIX st. (komunikatyvnyi, kulturolohichnyi, obrazno-stylistychnyi aspekty) [The author's specialty is in the science and humanities text of the 19th century. (community, cultural studies, figuratively-stylistic aspects)]*. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. 36 p. [in Ukrainian].
6. Slavova, L.L. (2010). *Movna osobystist polityka: kohnityvno-dyskursyvnyi aspect. [Specialty politics: cognitive-discursive aspect]* : monography. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Press. 357 p. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 17.10.2019.
The article was received 17 October 2019*